

FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ'NE ETKİLERİ*

Erkin Yılmaz

ey2672@mail2.gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9284-2883

Dr. Öğr. Üyesi Ş. Gül Reis

greis@gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7654-4256

ÖZ: Gelişmiş ekonomiler finansal serbestliğe 1970'li ve 1980'li yıllarda iki aşamada tam geçiş sağlarken gelişmekte olan ülke ekonomileri ise 1980'lerde başlayan serbestleşmelerini ancak 1990'larda tamamlayabilmişlerdir. Bu süreçte finansal serbestleşme uygulamalarının özet sonucuna bakıldığında ise uluslararası serbest sermaye akımlarının bir yandan gelişmekte olan ülkelerin büyümesine olumlu katkı sağlayabildiği ancak diğer yandan ise oldukça oynak olmaları sebebiyle döviz kuru dalgalanmalarına, cari açılara ve sonrasında da özellikle bankacılık krizleri olmak üzere finansal ve ekonomik krizlere neden olabildiği gözlemlenmiştir. Çalışmada gelişmekte olan ülkelere örnek olarak seçilen Türkiye'de finansal serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılık ölçütlerine etkileri analiz edilmektedir. 1999-2019 dönemi için finansal serbestleşme ile bankacılık sektörü karlılığı arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto yöntemi ile incelenmektedir. Analiz sonucunda finansal serbestleşme göstergelerinden bankacılık sektörü aktif karlılığı ve özsermaye karlılığına doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal serbestleşme, Türk Bankacılık Sektörü, Zaman Serisi Analizi

Jel Kodları: G21, F65, F40

THE EFFECTS OF FINANCIAL LIBERALIZATION ON TURKISH BANKING SECTOR

ABSTRACT: While developed economies made a full transition to financial liberalization in two stages in the 1970s and 1980s, emerging economies were able to do the same only in the 1980s and 1990s. Looking at the summary results of financial liberalization practices in this process, it has been observed that international free capital flows can contribute positively to the growth of developing countries but on the other hand, they can also cause exchange rate fluctuations, current account deficits and financial and economic crises, especially banking crises, due to their highly volatile nature. In this study, the effects of financial liberalization on the profitability criteria of the banking sector in Turkey which is chosen as an example for developing countries are analyzed. The causality relationship between financial liberalization and banking sector profitability for the period 1999-2019 is examined with the Toda-Yamamoto method.

Keywords: Financial Liberalization, Turkish Banking Sector, Time Series Analysis

Jel Codes: G21, F65, F40

* Bu çalışma, Erkin Yılmaz tarafından yazılan ve Dr. Öğr. Üyesi Ş.Gül Reis tarafından yürütölen "FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ'NE ETKİLERİ" adlı yayınlanmamış doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

1990'lu yıllarda meydana gelen Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Rusya, Türkiye gibi büyük ekonomik krizlerin nedenlerini inceleyen araştırmacılar finansal serbestleşme ile krizler arasında bir etkileşim bulmaya çalışmışlar ve bu konuda pek çok araştırmacı iki farklı yönde sonuçlar elde etmişlerdir. Finansal serbestleşmenin kriz doğurduğunu savunan iktisatçılardan birisi de Stiglitz'tir. Stiglitz (2000) de finansal krizlerin eskisinden daha sık olarak ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanıyor olmasını finansal serbestleşmeye bağlamış ve ayrıca finansal serbestleşmenin sonuçlarının ağırlıklı olarak olumsuz olduğunu savunmuştur (Stiglitz, 2000, 1075-1086). Finansal baskının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan diğer bazı araştırmacılarından 119 ülkeyi kapsayan çalışmalarıyla Haslag ve Koo (1999) ve 98 ülkeyi kapsayan çalışmalarıyla Roubini ve Sala-i Martin (1992) finansal baskı ile ekonomik gelişme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Finansal krizlerin sıklıkla finansal serbestleştirmeyi takip ettiğini savunan bazı görüşlere rağmen bazı ülkelerde sadece açık sermaye hesabı olması finansal krizler için yeterli olmuştur. Zira bu ülkelerde finansal serbestleştirme adımları henüz atılmamış olmasına rağmen krizler oluşmuştur. Finansal kriz alanında çalışmaları bulunan Williamson ve Mahar (2002) sistematik olarak pek çok krizin finansal serbestleştirmeyi takiben kısa zamanda oluştuğunu bildirmişlerdir. Stiglitz (2000) gibi iktisatçılar serbestleştirmenin aşama aşama yapılması gerektiğini ve denetimin her aşamada şart olduğunu belirtmişlerdir. Sermaye denetimleri tek başına yeterli bir önlem olmayıp onu destekleyecek ulusal ekonomi politikalarına ihtiyacı vardır. Makroekonomik politikaların unsurlarının birbiriyle uyumlu olması gereklidir; zira birbiriyle çelişen politikalar çoğunlukla piyasayı ürkütürerek ani yabancı sermaye çıkışları ve krizlere sebebiyet verebilmektedir. Burada söz konusu olan riskler imkânsız üçlü hipotezinden kaynaklanmaktadır. Zira stabil bir döviz kuru, sermaye hareketlerinin serbestliği ve bağımsız bir para politikasının aynı anda uygulanabilirliği mümkün olmamaktadır.

Finansal krizlerin nedeni ağırlıklı olarak yönetim hataları sonucu oluşan ekonomik istikrarsızlık olsa da finansal düzenleme ve denetimlerin eksikliğinin de bu krizlerde payı vardır. Buna ilaveten bankaların aktif kalitesinin düşük olması, devletin verdiği zimni mevduat sigortalarının neden olduğu ahlaki tehlike ve bunlar sonucu oluşan kaynak verimsizliği de krizlere zemin hazırlayan unsurlardır. Finansal serbestleşme adına uygulanan deregülasyonların yeterli hazırlık olmadan yapılması ve bu deregülasyonlar sonucu sistemde oluşacak boşluklarla ilgili gerekli önlem mekanizmalarının kurulmaması da krizin önündeki engelleri daha hızla kaldırmaktadır (Sayılğan, 2003, 64-65).

Finansal serbestleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar literatürde çokça yer almasına rağmen serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılığına olan etkilerinin daha az çalışılmış olması bu çalışmanın seçilmesinde temel motivasyon kaynağı olmuştur. Bu anlamda literatürdeki boşluğun doldurulması yönünde katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yapılması gereken yatırımların çoğu zaman ülke tasarrufları ile karşılanamıyor olması dış tasarrufların ülkeye çekilmesi zorunluluğunu getirmektedir. Türkiye özellikle 2000'li yılların başından 2010' lu yılların son dönemine kadar sağladığı yüksek ve sürekli büyümeyi ağırlıklı olarak sağladığı dış kaynak girişine borçludur. Bu sayede söz konusu yatırımları finanse edebilmiştir. Bu süreçte dış kaynakların miktarı kadar dağılımı ve vadesi de önemli olmuştur. Finansal serbestleşmenin sonucu olarak gerçekleşen bu dış kaynak girişlerinin Türk bankacılık sektörü ve dolayısıyla genel ekonomik gelişme üzerine etkilerini araştırdığımız çalışma bu açıdan önem arz etmektedir. Çalışmada yapılan nedensellik analizi sonucunda aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı üzerinde her iki seçili finansal serbestleşme göstergesinin de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Net faiz marjının ise bu serbestleşme göstergelerinden önemli ölçüde etkilenmediği sonucu elde edilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında sırasıyla 2'nci bölümünde finansal serbestleşme olgusu ve Türkiye'deki gelişiminden kısaca bahsedilmiş, 3'ncü bölümünde konu ile ilgili literatür özeti yapılmış, 4'ncü bölümünde veri ve yöntem başlığı altında analizde kullanılan verilerle ilgili bilgi ve araştırma modelleri verilmiş, 5'nci bölümünde uygulama raporlanıp çalışma bulguları paylaşılmış ve son bölümde de sonuç özetlenerek genel değerlendirme ve öneriler kısmına yer verilmiştir.

2. FİNANSAL SERBESTLEŞME

Finansal serbestleşme; özellikle gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da azalttığı yeniden düzenleme uygulamaları ile ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir. Finansal serbestleşme hipotezine göre, yüksek faiz oranları banka mevduatları üzerinde tasarruf ve portföy etkileri yaratmaktadır. Tasarruf etkisine göre, faiz oranları yoluyla varlıkların reel getirilerinde yükselme, tasarruf arzını artırarak tüketimi caydırmakta ve kronik yatırım yetersizliği sorununu çözmektedir. Portföy etkisi ise, diğer varlıklara göre mevduatların getirilerini artırarak, serveti altın, para ve gayrimenkullerden tasarruflara kaydırmaktadır (Aşıkoğlu, 1995, 29-46).

1970'li yılların başında Bretton Woods döviz kuru sisteminin sona ermesi ve akabinde yaşanan petrol krizi, uluslararası bankacılık faaliyetlerinde önemli gelişmelere sebep olmuştur. Birçok ülkenin sabit kur rejimini terk ederek esnek kur sistemine geçmesi kambiyo rejimlerinde sermaye hareketlerini serbestleştiren düzenlemelere geçmelerine de yol açmıştır. Küreselleşme olgusu 1970'ler ve 1980'lerde dünyada hızla yayılırken 1990'ları takiben art arda yaşanan Güneydoğu Asya, Rusya ve Latin Amerika krizleriyle birlikte küreselleşmenin maksimum sınırlarına eriştiği konuşulmaya başlanmıştır. Bu geniş çaplı bölgesel, finansal ve ekonomik krizlerin temel sebebi menkul değerler piyasalarındaki aşırı dalgalanmalar olmakla birlikte kök sebep bunlarla sınırlı değildir. Serbest piyasa ekonomisinin etkinliği giderek artan oranda şüphe ile karşılanmaktadır (Higgott ve Philips, 1998, 1-40).

Teknolojik gelişme uluslararası finansal araçlar ve müşteriler arasında daha etkin ve hızlı bir haberleşme olanağı sağlamış, maliyet ve zaman avantajlarıyla birlikte uluslararası mal ve hizmet ticaretine kıyasla para-sermaye ticaretini daha karlı bir duruma getirmiştir. Bu oluşan fırsatlardan fayda sağlamak isteyen ülkeler mevzuatlarını yeni koşullara uygun hale getirmişler ve finansal sistemlerinde serbestleştirmeye gitmişlerdir. Bazı finansal serbestleşme uygulamaları uluslararası sermaye giriş çıkışlarının hukuki olarak serbest bırakılması, faiz oranları ve döviz kurları üzerindeki kamu denetiminin azaltılması, kredi sözleşmeleri üzerindeki engellerin kaldırılması ve finansal işlemler üzerindeki yükümlülüklerin azaltılması olarak sayılabilir. 1970'lerde birçok ülkede yaşanan ekonomik krizler iktisadi serbestleşmenin iktisadi gelişime fayda sağladığı fikrinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Dış borçlarını finanse etmekte zorluk çeken ülkelere kaynak sağlamak için en uygun yöntem olarak finansal serbestleşme önerilmiştir (Mihçı, 2000, 84).

Finansal serbestleşme kavramının literatürde yaygınlık kazanmasının ilk ve en etkili araştırmacıları McKinnon (1973) ve Shaw (1973) olmuş ve temel serbestleşme hipotezleri günümüze kadar güncel araştırma ve tartışmaların konusu olagelmıştır. Shaw'a göre finansal serbestleşme politikaları reel ekonomiyi üç yönde etkilemektedir. İlk olarak, finansal piyasalar genişleyerek tasarruf hacmini artırmakta ve sermaye birikimi sürecini hızlandırmaktadır. İkinci olarak, sermaye piyasaları genişleyerek, yatırım olanakları artmakta ve finansal baskı politikalarının yarattığı istihdam sorunu çözülmektedir. Üçüncü olarak, finansal serbestleşme politikaları gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaktadır (Shaw, 1973, 11).

Finansal serbestleşmenin fikir babaları sayılan McKinnon ve Shaw'ın liberal görüşleri ilk çıktığı 1970'li yıllardan itibaren çok etkili olmuş ve dünyada hızla yayılan şekilde gelişmiş ülkelere başlayarak çok sayıda ülkede hızla serbestleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Fakat zamanla bazı ampirik sonuçlar bu görüşlerin gelişmekte olan ülkelere olumlu sonuçlar vermediğini göstermiştir. Zira gelişmekte olan ülkelere tasarruf ve bunun paralelinde yatırımların görece düşük kalmasının kök sebebi olarak düşük faiz oranlarını gösteren McKinnon ve Shaw'ın görüşlerine gelen temel eleştiri, artan reel faizlerin her zaman tasarruflar ve yatırımları artırmayacağını ve hatta çoğu zaman temel makroekonomik göstergeleri bozacağı yönündedir (Mihçı, 1999, 30).

2.1. Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin Gelişimi

Türkiye ekonomisinde, cumhuriyetin kuruluş yıllarında Osmanlı'nın son döneminden kalan acı tecrübelerin de etkisiyle başta yabancı sermayeye karşı kuşkucu yaklaşımın ancak zamanla yetersiz kalan yerli sermaye dış kaynaklı ekonomik gelişimin zorluğunu göz önüne sermiştir. Dünya Ekonomik

Buhranı ve onu takip eden II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle dünya ülkelerinde genel olarak ithal ikameci ve korumacı politikalar benimsenmiş ve Türkiye de bu akımdan etkilenmiştir. 1950'li yıllarla birlikte 1980'e kadar süren çeşitli düzenlemelerle yabancı sermaye yatırımları çekilmeye çalışılmışsa da bunların finansal serbestleşmeye yönelik adımlar olduğunu söyleyemeyiz. 1970'li yılların ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde de benzer nitelikte sorunlar yaşanmasına neden olmuş ve dış kaynak yetersizliğinin de etkisiyle 1979 yılında kriz sürecine girilmiştir. 1980'li yılların başından itibaren yönetim değişikliğiyle liberal politikalar izlenmiş ve hızla ticari serbestleşme adımları atılmıştır. Bununla birlikte aynı hızda olmasa da finansal serbestleşme adımları başlamış, çeşitli kanunlarla kurumsal alt yapı oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Finansal sistemde serbestleşmenin ilk adımı 1980'de vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması ile olmuştur. Bu sayede artan rekabet ve reel faiz vasıtasıyla yurtiçi tasarruflarda artış sağlanması hedeflenmiştir. (Savrul vd, 2013). 1980'li yıllara kadar uygulanan tavan faiz kısıtlaması nedeniyle sürekli negatif düzeyde seyreden reel faiz oranları faiz oranlarının serbest bırakılması sonucunda pozitif dönmüştür. Böylece 1981 ve 1982 yıllarında bankacılık sistemine yönelen yurtiçi tasarruflarda önemli artışlar yaşanmıştır (Parasız, 1998, 212).

Finansal serbestleşme sürecinde zorunlu rezerv uygulamasına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. 1985 ve 1986 yıllarında alınan kararlar zorunlu rezerv sisteminin para politikasının faydalı bir aracı olarak kullanılmasına yöneliktir. Bu tarihlere kadar %25 düzeyinde uygulanan zorunlu karşılıklar kademeli şekilde %15 düzeyine çekilmiştir (Yülek, 1998, 16).

Bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemeler 1983 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun kurulması ile başlamıştır. Bu fonun kurulmasındaki amaç mudileri yaşanabilecek bankacılık krizlerine karşı korumak ve yatırımcı güvenini sağlamaktır (TCMB, 2002, 18). Sektörel düzenlemeler 1985 ve 1999 yıllarında çıkarılan Bankalar Kanunu ile devam etmiştir. 1999 yılında yürürlüğe giren Bankalar Kanunu ile bankaların finansal yapıları ile denetim mekanizmasının güçlendirilmesini amaçlanmış ve bunun sağlanması için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur (TBB, 2001). 1980'li yılların ortalarına kadar hükümetler iç borçlanma ihtiyaçlarını ağırlıklı olarak Merkez Bankası'nın kısa vadeli avanslarıyla gidermişlerdir. Hazine tahvillerinin ihale yöntemi ile satışının 29 Mayıs 1985 tarihinde başlaması ile birlikte kamu açıklarının finansmanı için daha sistemli bir dönem başlamıştır. Merkez Bankası rezervlerinin daha az oranda kullanılması enflasyonla mücadelede para politikasının gücünü artırmıştır (Önder ve diğ., 1993, 190). Merkez Bankası, bankacılık sisteminde likiditeyi ayarlayıp para arzını kontrol edebilmek için şubat 1987'de açık piyasa işlemlerine başlamıştır. Bu yolla devlet, ekonomide ödünç verilebilir fonların miktarını değiştirebilmek yoluyla toplam kredi hacmini kontrol etmeyi amaçlamıştır (Saraçoğlu, 1997, 32).

Altın ticaretine ilişkin hususlar da finansal serbestleştirme sürecinden etkilenmiştir. Altının yurt içindeki ticareti ve ithalatına dair düzenlemeler 1983 ve 1984 yıllarında yapılmış ve altının TL cinsinden değerinin belirlenmesi konusunda Merkez Bankası yetkilendirilmiştir. Merkez Bankası, 1984 yılında TL Karşılığı Altın Piyasası'nı kurarak altın ithalatı, bu altınların bireylere ve kurumlar satışı hususunda yetkili olmuştur. 1989 yılında ise Döviz Karşılığı Altın Piyasası kurularak ithal edilen altınların döviz ve efektif mukabili satışına başlanmıştır (Aslan, 1999, 37-39).

Türkiye'de sermaye piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik olarak 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe konmuştur. Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olarak 1982 yılında denetleyici ve düzenleyici kurul olarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuştur (TCMB, 2002, 13). Sermaye Piyasası Kanunu'nda ilgili düzenlemeler yapılmış ve 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası şimdiki misyonu ile tekrardan açılarak işlemlere başlamıştır (Saraçoğlu, 1997). Bu süreçte döviz rejiminin serbestleştirilmesine dair adımlar da atılmıştır. Buna yönelik olarak 28 sayılı karar 29 Aralık 1983 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu kararla TCMB'nin tüm kurların günlük alım satım değerlerini belirlediği uygulamadan vazgeçilmiş ve esas kur uygulamasına geçilmiştir. Daha fazla serbestlik ve kolaylık getirilmesi amacıyla bu karar da 1984'te kaldırılarak yerine 30 sayılı karar yürürlüğe konmuştur (Kazgan, 2009, 164). Bunun hemen ardından 29 Haziran 1985 tarihinde bankalara ticari, ticari olmayan ve bankalar arası işlemlerinde kendi kurlarını belirleme hakkı verilmiştir. Bu düzenlemeler sonucu bankalar yabancı para faaliyetlerini hızla artırmış ve döviz cinsi mevduatlar geniş para arzında (M2Y) temel bileşen haline gelmiştir (Saraçoğlu, 1997). Kambiyo rejimindeki serbestleşme

adımlarının bir diğeri 21 Eylül 1988 tarihinde Merkez Bankası'nın kontrolünde bankalar ve yetkili döviz büfelerinin katılımıyla kurulan Bankalararası Döviz ve Efektif Piyasası olmuştur. Burada amaç döviz kurlarının piyasa koşullarına uygun olarak belirlenmesini sağlamaktır (Sak, 1995, 75).

Genel olarak değerlendirdiğimizde Türkiye, finansal serbestleştirme sürecinde hızlı adımlarla yasal altyapıyı oluşturmuş ve iyi örgütlenmiş finansal piyasalara sahip olmuştur. Bununla birlikte, finansal derinleşme sağlamak için en önemli şartlardan biri olan finansal kurumların çeşitliliği bakımından yeterli gelişmişliğe ulaşamamıştır. Bu sebeple finansal fonların büyüme hacmi ve daha geniş kitlelere dağılımı yeterince sağlanamamıştır. Bu anlamda çok büyük ağırlığı bankacılık kesiminden oluşan finansal sektör gelişmiş ülkelere kıyasla sığ kalmaktadır. Finansal sektörün sığ olması onu politik ve ekonomik dalgalanmalara karşı korunmasız kılmaktadır. Ancak buna rağmen ülkemizde finansal sektör yüksek bir büyüme potansiyeline sahiptir (Oktayer, 2009, 74-100).

3. LİTERATÜR

Finansal serbestleşme konusu ağırlıklı olarak ekonomik büyümeye etkileri bakımından incelenmiş olmakla birlikte bankacılık sektörüne etkileri bakımından da literatürde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların çoğunda finansal serbestleşmenin bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu savunulmasına rağmen bazılarında ise serbestleşmenin bankacılık sektörü ve beraberinde ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığı sonucuna varılmıştır.

Finansal serbestleşmenin bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu ve bu nedenle ekonomik krizlere yol açacağını ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998; Weller, 2001; Bird ve Rajan, 2001; Yapraklı, 2011; Togan ve Berument, 2011; Oktar ve Yüksel, 2015; Arı ve Özkeskin, 2016; Cergibozan ve Arı, 2017; Acar-Balaylar, 2017; Tellalbaş-Mengüç, 2017; Barbaros ve Kalaycı, 2019) gibi...

Bununla birlikte sayıları daha az olmakla birlikte çalışmalarında finansal serbestleşmenin bankacılık sektörü ve buna paralel olarak ekonomik gelişme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşan araştırmacılar da vardır. (Jalil ve Ma, 2008; Tanna vd., 2017; Adeel-Farooq vd., 2017; Akinsola ve Odhiambo, 2017; İlter ve Burtan-Doğan, 2018) gibi...

Çalışmada kullanılan değişkenler genel literatürde kullanımlarıyla ilişkilendirilerek aşağıda tanımlanmıştır.

Finansal sektörün gelişmişliği esasında finansal serbestleşmenin aşamalarından biri olsa da finansal sektörün gelişmişliği ile finansal serbestleşme birbirini besleyen iç içe geçmiş kavramlardır. Farklı araştırmacılarca farklı şekilde formüle edilmesine rağmen temelinde ulusal ve uluslararası boyutta finansal piyasa, aktör ve kurumların rolünün artması şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışmada finansal sektörün gelişmişliği değişkeni bir iç finansal gelişmişlik ölçütü olarak King ve Levine(1993), Caporale vd.(2009), Togan ve Berument(2011), Demirgüç-Kunt ve Detragiache(1998), Bird ve Rajan(2001), Wyplosz(2011) gibi araştırmacıların çalışmalarında kullandığı şekilde yurt içi kredi hacminin GSYH'ye oranı şeklinde alınacaktır.

Ticari dışa açıklık kavramı, bu konuda Ricardo'nun 1817 tarihli ilk çalışmasının sonucu olan ünlü karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden bu yana ekonomik gelişmişlik araştırmalarında önemli faktörlerden biri olagelmıştır. Frankel ve Cavallo (2004) çalışmalarında ticari açıklığın ani gelişen ekonomik resesyona ve döviz yetersizliklerine karşı olumlu etki yaptığını, Tornel, Westermann ve Martinez (2004) ise benzer şekilde panel regresyon yöntemi ile yaptıkları uygulama sonuçlarına göre ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu açıklamışlardır. Ticari açıklığın ekonomik büyümeye olumlu etkisini açıklayan çalışmalardan birinde ise Türkiye'den Yapraklı(2011) özellikle uzun dönemde bu etkinin belirginleştiğini açıklamıştır. Bunların yanında çalışmalarında ticari açıklığın finansal krizlere neden olduğunu açıklayan araştırmacılar da vardır. Bunlardan en bilineni Aizenman'ın (2004) panel regresyon analizini kullanarak GOÜ ve OECD ülkeleri için yaptığı araştırmanın sonuçlarıdır. Bu çalışmada da ticari dışa açıklık oranı Aizenman'ın çalışmasında ve genel literatürde kullanıldığı şekliyle ithalat ve ihracat toplamının yani dış ticaret hacminin milli gelire oranı olarak hesaplanacaktır.

Banka aktif karlılığının genel kabul gören tanımı aktiflerin sağladığı karlar ile pasiflerin ve yasal yükümlülüklerin toplam maliyeti arasındaki farktır. Banka karlılığında hem iç hem de dış faktörlerin etkisi bulunmakta olup içsel faktörler bilanço hesaplarından, dışsal faktörlerse finansal sektörü etkileyen ve banka yönetiminin kontrolünde olmayan ekonomik ve yasal değişkenlerden oluşmaktadır. Literatürde banka karlılığını etkileyen faktörler incelenirken içsel faktörler olarak banka büyüklüğü, sermaye yeterliliği, giderler, menkul kıymetler ve sorunlu krediler dikkate alınmaktadır (Güngör, 2007, 42-43). Bu çalışmada bankacılık sektörü karlılığı değişkenlerinden birisi olarak kullanılan aktif karlılığı ise temelde bankaların toplam aktifleri yoluyla elde edilen karı tanımlamaktadır. Bu çalışmada olduğu gibi aktif karlılık oranını hesaplamak içinse vergi öncesi karın toplam aktiflere oranı kullanılır. Banka performans ölçütü olarak sıklıkla kullanılan aktif karlılığı ortalama aktiflerin her bir biriminin karlılıkta ne derece etkili olduğunu gösterdiğinden bankaların etkinliğini ölçmede temel faktör olarak değerlendirilir (Petersen ve Schoeman, 2008, 1).

Banka performans ölçümlerinde dikkate alınan en temel unsurun kârlılık olduğu varsayıldığında bankanın sermaye gücünü görmek de önem arz etmektedir. Özsermaye kârlılığı genel anlamıyla hisse sahiplerinin işletmeye verdikleri sermayeler yoluyla elde edilen kârlılığın ölçüsüdür (Aydın, Başar ve Coşkun, 2009). Banka özsermaye karlılığı ise hissedarların bankaya yaptıkları yatırımın karşılığında aldıkları getirinin oranıdır (Şıklar, 2004, 264). Özsermaye kârlılığının temel hesabı vergi sonrasında oluşan net kâr(veya zararın) toplam özkaynaklara oranlanmasıyla yapılır ve net kâr/özsermaye formülüyle hesaplanır (Van Horne ve Wachowicz, 1995, 142).

Bankacılık sektörünün performans ölçütü olarak en yaygın kullanılan ölçütlerden bir diğeri olan Net faiz marjı, ortalama faiz gelirleri ile ortalama faiz giderlerinin arasındaki farkla ölçülür. Aradaki fark bankaların kârlılık oranını göstermekte ve ayrıca bu marj, bankaların aracılık maliyetleriyle etkinlikleri hakkında da bilgi vermektedir (Islam ve Nishiyama, 2016). Net Faiz Marjı, bankaların aktif ve pasiflerinin hacmini ve aynı zamanda kombinasyonunu yansıtır ve bankalarca aracılık maliyetinin karşılığı olarak hesaplanır (Angbazo, 1997, 56). Net Faiz Marjının pozitif olması beklenir ki bu da faiz gelirlerinin faiz giderlerinden daha fazla olması anlamına gelir. Saksanova (2014, 133) yüksek NFM'nin banka etkinliğini ölçmede en önemli gösterge olduğunu ve bu oranın yüksek olmasının faiz getirisi olan varlıkların yönetiminde banka yönetiminin başarısına işaret olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bankaların aracılık misyonlarındaki etkinlik artışından ekonomik büyüme de doğru orantılı olarak etkilenmektedir (Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 1999).

4. VERİ VE YÖNTEM

4.1. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmada finansal serbestleşmenin Türk bankacılık sektörünün kârlılığına etkisinin olup olmadığı incelenmektedir. 1999Q1-2019Q4 yılları arasındaki dönem için finansal sektörün gelişmişliği ve ticari dışa açıklık ile Türk bankacılık sektörünün aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı ve net faiz marjı arasındaki ilişki çeyreklik verilerle ve zaman serisi yöntemiyle analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan veriler finansal sektörün gelişmişliği oranı, ticari dışa açıklık oranı, bankacılık sektörünün aktif kârlılığı oranı, öz sermaye kârlılığı oranı ve net faiz marjıdır. Aşağıda bu verilerin tanımları, hesaplama yöntemleri ve bu ilişkideki önemlerine kısaca değinilirken literatürdeki kullanımlarıyla ilgili de örnekler verilmiştir. Ayrıca değişkenlerle ilgili özet bilgiler ve çeyreklik veri setlerinin elde edildiği kaynaklar ise Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler

Finansal serbestleşme değişkenleri	Açıklamalar	Referanslar	Kaynak
Finansal sektörün gelişmişliği(FSG)	Yurt içi kredi hacmi/GSYH	King ve Levine(1993), Caporale vd.(2009), Togan ve Berument(2011), Demirgüç-Kunt ve Detragiache(1998), Bird ve Rajan(2001), Wyplosz(2011)	TCMB EVDS
Ticari dışa açıklık oranı(TDAO)	(İhracat+İthalat)/GSYH	Jalil ve Ma(2008), Korkmaz ve Çevik ve Birkan(2010), Yapraklı(2011), Tornell ve Westerman ve Martinez(2003), Cavallo ve Frankel(2004), Lee ve Shin(2008)	FRED, TCMB EVDS
Aktif Karlılığı(ROA)	Net Kar/Toplam Aktifler	Reis ve Kılıç ve Buğan(2016), Cergiboza ve Arı(2017), Oktar ve Yüksel(2015), Çelik(2019), Sarsıcı(2019)	TBB
Özsermaye Karlılığı(ROE)	Net Kar/ Özsermaye	Reis ve Kılıç ve Buğan(2016), Cergiboza ve Arı(2017)	TBB
Net Faiz Marjı(NFM)	Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler	Reis ve Kılıç ve Buğan(2016),Çakar(2003), Sarsıcı(2019)	TBB

4.2. Araştırma Yöntemi ve Model

Klasik Granger nedensellik testi değişkenlerin tümünün durağan olması gerekliliği şartına sahiptir. Durağanlık testi sonucunda durağan olmayan serilerin farkları alınarak durağan hale getirilmektedir. Ancak bundan sonra nedensellik analizi yapılabilmektedir. Farkların alınması sonucunda oluşan bilgi kaybının önlenmesi için Toda-Yamamoto (1995) tüm değişkenlerin kendi seviyesinde analize sokulduğu bir test geliştirmiştir. Toda-Yamamoto testi uygulanmadan önce herhangi bir ön test yapma koşulu bulunmamakla birlikte maksimum bütünleşme derecesinin elde edilebilmesi için analiz öncesinde birim kök testleri uygulanmalıdır. Testin ikinci aşaması uygun gecikme sayısının belirlenmesinden oluşmaktadır. Temeli Granger nedensellik testine dayalı olan bu teste göre, Granger nedensellik testi metodolojisinde olduğu şekilde önce bağımlı ve bağımsız değişkenlerin durağanlıkları tespit edilmektedir. Değişkenlerin durağanlık seviyeleri belirlenince buradan maksimum entegrasyon derecesi olan $dmax$ belirlenmektedir. Bundan sonra yine Granger nedensellik testinde olduğu gibi bir VAR modeli tahmin edilerek modelin k olarak simgelenen optimal gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Sonra $k+dmax$ gecikmeli değişkenlerin dışsal değişken olarak yer aldığı VAR modeli oluşturulmaktadır. Toda-Yamamoto(1995) yaklaşımı diğer nedensellik analizlerinde dikkate alınan serilerin durağanlık derecesini göz ardı ettiğinden farklı durağanlık seviyesindeki seriler arasında analize imkan vermektedir (Pata, 2018:103). Bunun yanı sıra, Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen yöntemde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına da ihtiyaç duyulmamaktadır (Çalışkan vd, 2017, 50).

Seride mevsimsellik tespit edilen finansal sektörün gelişmişliği(FSG), ticari dışa açıklık oranı(TDAO) ve net faiz marjı(NFM) verilerinde mevsimsel düzeltme yapılmış ve analizde düzeltilmiş bu yeni seriler kullanılmıştır.

Çeyreklik verilerle oluşturulan modeller şu şekilde formüle edilmektedir:

$$ROA_t = \beta_0 + \beta_1 FSG + \beta_2 TDAO + \varepsilon_t$$

$$ROE_t = \beta_0 + \beta_1 FSG + \beta_2 TDAO + \varepsilon_t$$

$$NFM_t = \beta_0 + \beta_1 FSG + \beta_2 TDAO + \varepsilon_t$$

Modellerde β_1 ve β_2 katsayılarının aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı ve net faiz marjını pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Analizde ilk olarak serilerin birim köklü olup olmadığını test etmek için ADF (1979) (Augmented Dickey Fuller) ve PP (1988) (Phillips Perron) birim kök testleri yapılmıştır. ADF birim kök testi formülasyonu şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Dickey- Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen birim kök testinde değişkenin birinci dereceden farkı ΔY_t , gecikme uzunluğu k , gecikmeli fark terimleri ise δY_{t-1} olarak gösterilmektedir. Phillips-Perron (1988) birim kök testi, Dickey-Fuller birim kök testinin varsayımlarını genişleterek parametrik olmayan zayıf korelasyon ve heterojeniteye izin veren veri sınıfına olanak sağlamaktadır (Phillips ve Perron, 1988, 335).

Her bir bağımlı değişken için iki bağımsız değişkenli VAR modellerinin formülasyonları aşağıda belirtilmiştir.

$$ROA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROA_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$FSG_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2(i+d)} ROA_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$TDAO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROA_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$ROE_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROE_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$FSG_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2(i+d)} ROE_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$TDAO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROE_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$NFM_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} NFM_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$FSG_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2(i+d)} NFM_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$TDAO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} NFM_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

5. BULGULAR

1999Q1-2019Q4 arasındaki çeyreklik dönemlerin incelendiği çalışmada üç ayrı bankacılık sektörü karlılığı değişkeniyle iki finansal serbestleşme değişkeni arasındaki ilişki üç farklı hipotez altında Toda-Yamamoto metodu ile analiz edilmiştir. Öncelikle serilerin tanımlayıcı istatistikleri verilip ön testleri yapılmış ve ardından her bir hipotez için Toda-Yamamoto metodu uygulanarak analiz tamamlanmıştır.

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Analizin Ön Testleri

Araştırmada kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	FSG	NFM	ROA	ROE	TDAO
Ortalama	144.449	0.0273	1.4578	9.4457	40.7727
Medyan	178.297	0.0242	1.6722	14.2014	40.9373
Maksimum	212.111	0.0637	4.433	43.1375	57.4044
Minimum	58.7729	0.0171	-4.1624	-112.7149	25.879
Std. Sapma	57.2101	0.0103	1.5389	23.3677	6.2335
Çarpıklık	-0.5139	1.8789	-2.2303	-3.5133	-0.1929
Basıklık	1.5261	6.2835	8.4524	15.9981	3.4146
Gözlem	84	84	84	84	84

Tablo 3, kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait korelasyon matrisini göstermektedir. Tabloya göre bağımsız değişkenler TDAO ve FSG arasında orta düzeyde çoklu doğrusal bağlantı görülmektedir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	FSG	NFM	ROA	ROE	TDAO
FSG	1				
NFM	-0.7107	1			
ROA	0.2836	-0.5458	1		
ROE	0.3011	-0.5071	0.9193	1	
TDAO	0.7355	-0.6804	0.2381	0.2422	1

Tablo 4’te ADF ve PP birim kök test sonuçları yer almaktadır. Birim kök test sonuçlarında finansal serbestleşme değişkenleri serilerinin(FSG ve TDAO) %5 anlam düzeyinde durağan olmadığı, serilerin birinci dereceden farkı alındığında I(1) durağan hale geldiği görülmektedir. Bankacılık sektörü değişkenleri serilerinin ise (ROA, ROE ve NFM) %5 anlam düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiş ve dolayısıyla farklarının alınma gereği duyulmamıştır.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

ADF*	Düzyey		Birinci Farklar	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
FSG	-1.007091 (0.7476)	-1.545453 (0.8057)	-9.078137 (0.0000)	-9.043721 (0.0000)
TDAO	-2.212528 (0.2035)	-3.484617 (0.0477)	-9.092328 (0.0000)	-9.060608 (0.0000)
ROA	-3.134971 (0.0279)	-3.131585 (0.1062)	-3.927699 (0.0031)	-3.628048 (0.0344)
ROE	-6.077129 (0.0000)	-7.569761 (0.0000)		
NFM	-6.802056 (0.0000)	-5.534084 (0.0001)		
PP	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
FSG	-0.989615 (0.7538)	-1.551519 (0.8034)	-9.092318 (0.0000)	-9.068288 (0.0000)
TDAO	-2.095505 (0.2471)	-3.393712 (0.0592)	-9.606192 (0.0000)	-9.575282 (0.0000)
ROA	-3.064625 (0.0332)	-3.132011 (0.1059)	-11.36056 (0.0001)	-11.29485 (0.0000)
ROE	-3.720070 (0.0054)	-3.917456 (0.0155)		
NFM	-3.193978 (0.0238)	-4.135763 (0.0083)		

*ADF testinde gecikme sayısının belirlenmesinde Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır ve SIC yöntemi ile gecikme sayısı maksimum 11 olarak alınmıştır.

Tablo 5'te VAR modellerin gecikme uzunluğunun belirlenmesi için gecikme uzunluğu testi sonuçlarına yer verilmektedir. Gecikme uzunluğu testlerinde Akaike Bilgi Kriteri(AIC) baz alınmış ve test sonucunda en uygun gecikme sayıları sırasıyla Model 1 için 5 gecikme, Model 2 için 7 gecikme ve Model 3 için 1 gecikme olarak belirlenmiştir.

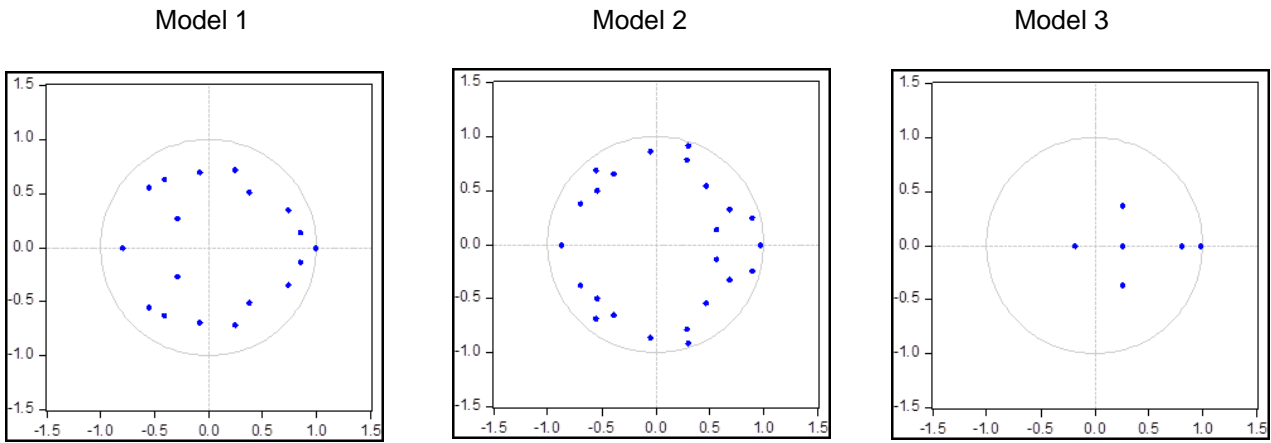
Tablo 5. VAR Modellerin Gecikme Uzunluğu Testi Sonuçları

<i>Gecikme Uzunluğu</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
Model 1			
0	18.23424	18.41688	18.30730
1	13.47874	13.93533*	13.66137
2	13.32566	14.05620	13.61787*
3	13.27168	14.27617	13.67347
4	13.33298	14.61142	13.84434
5	13.25968*	14.81207	13.88062
6	13.33542	15.16177	14.06595
7	13.33251	15.43281	14.17261
Model 2			
0	23.17880	23.36143	23.25185
1	18.72954	19.18613*	18.91217*
2	18.69957	19.43011	18.99178
3	18.73646	19.74095	19.13825
4	18.84162	20.12006	19.35299
5	18.66998	20.22237	19.29093
6	18.67322	20.49956	19.40374
7	18.51664*	20.61693	19.35674
Model 3			
0	8.438651	8.621285	8.511703
1	3.760985*	4.217571*	3.943615*
2	3.810978	4.541514	4.103186
3	4.001785	5.006273	4.403572
4	3.991415	5.269854	4.502779
5	3.884899	5.437290	4.505842
6	4.023956	5.850297	4.754476
7	4.120256	6.220549	4.960355

*İlgili Kiritere göre belirlenen en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

AIC: Akaike Bilgi Kriteri, **SC:** Schwarz Bilgi Kriteri, **HQ:** Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Şekil 1, VAR modelleri için uygun gecikme uzunluklarına göre oluşturulmuş AR karakteristik polinomunun ters köklerinin grafiklerini göstermektedir. Belirlenen gecikme uzunlukları çerçevesinde bütün değişkenlerin AR polinomunun ters kökleri birim çember içinde olduğundan her üç modelin de durağan olduğuna karar verilir.

Şekil 1. VAR Modelin Durağanlığının Testi

Otokorelasyon sorununun olup olmadığı LM testi ile incelenmektedir. Tablo 6'de LM testi sonuçları yer almaktadır. Ters hipotez olan LM testine göre otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 6. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Model	Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
Model 1	1	18.37810	0.0310
Model 1	2	11.18933	0.2630
Model 1	3	5.237234	0.8132
Model 1	4	8.625114	0.4726
Model 1	5	10.97362	0.2775
Model 1	6	9.986193	0.3516
Model 1	7	11.98806	0.2140
Model 2	1	42.19941	0.0000
Model 2	2	17.97601	0.0355
Model 2	3	12.15297	0.2048
Model 2	4	22.59079	0.0072
Model 2	5	8.288464	0.5054
Model 2	6	10.64921	0.3005
Model 2	7	10.74339	0.2937
Model 2	8	14.17626	0.1162
Model 2	9	10.49155	0.3122
Model 3	1	15.05835	0.0893
Model 3	2	3.281368	0.9521
Model 3	3	12.73291	0.1751

VAR modellerin normallik testi Tablo 7'de gösterilmektedir. Jarque-Bera'nın toplam değeri incelendiğinde tüm modellerin %1'e göre normallik sağladığı görülmektedir.

Tablo 7. Jarque-Bera Testi Sonuçları

Model	Component	Jarque-Bera	Olasılık
Model 1	1	0.330040	0.8479
Model 1	2	249.0011	0.0000
Model 1	3	4.589327	0.1008
Joint		253.9205	0.0000
Model	Component	Jarque-Bera	Olasılık
Model 2	1	1.181750	0.5538
Model 2	2	251.5511	0.0000
Model 2	3	1.090500	0.5797
Joint		253.8234	0.0000
Model	Component	Jarque-Bera	Olasılık
Model 3	1	415.0083	0.0000
Model 3	2	426.6357	0.0000
Model 3	3	11.54860	0.0031
Joint		853.1926	0.0000

Değişen varyans sorunu olup olmadığını saptamak için White testi yapılmıştır. Tablo 8’de gösterilen White değişen varyans testinde Model 1 ve Model 2 için olasılık dağılımının 0.05’den büyük olması bu modeller için değişen varyans sorununun olmadığını ifade etmektedir. Model 3 için yapılan testte ise olasılık dağılımının 0.01’den küçük olması değişen varyans sorununun olduğunu ifade etmektedir. Ancak modelde otokorelasyon olmadığı ve normallik varsayımını sağladığı için bu göz ardı edilmiştir.

Tablo 8. White Değişen Varyans Testi

Model	Ki-Kare	Olasılık
Model 1	239.7895	0.1965
Model 2	339.7266	0.0341
Model 3	122.4703	0.0010

Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi uygulanmıştır. Tablo 9’de nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. Tablodan görüldüğü üzere finansal sektörün gelişmişliğinden(FSG) aktif karlılığına(ROA) ve ticari dışa açıklık oranından(TDAO) aktif karlılığına(ROA) doğru %1 önem seviyesinde tek yönlü Granger nedensellik tespit edilmiştir. Buna göre finansal sektörün gelişmişliği veya ticari dışa açıklık oranındaki değişimin bankacılık sektörünün aktif karlılığına etki ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca finansal sektörün gelişmişliğinden(FSG) özsermaye karlılığına(ROE) doğru %1 önem seviyesinde Granger nedensellik vardır. Bu durumda finansal sektörün gelişmişliğindeki artışın bankacılık sektörünün öz sermaye karlılığına olumlu yönde etkide bulunduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca ticari dışa açıklık oranından(TDAO) finansal sektörün gelişmişliğine(FSG) doğru %10 önem seviyesinde nedensellik bulunmuştur. Bu durum TDAO’daki değişimin FSG’de değişime neden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Son olarak finansal sektörün gelişmişliğinden(FSG) ticari dışa

açıklık oranına(TDAO) doğru %10 önem seviyesinde nedensellik bulunmuştur. Bu durum FSG'deki değişimin TDAO'da değişime etki ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 9. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Model	Ki-Kare	Olasılık	Nedenselliğin Yönü
Model 1			
FSG-ROA	15.6617	0.0079	FSG ==>ROA
TDAO-ROA	17.4173	0.0038	TDAO ==>ROA
ROA-FSG	4.5121	0.4783	
TDAO-FSG	7.8583	0.1642	
ROA-TDAO	4.1766	0.5243	
FSG-TDAO	4.9228	0.4254	
Model 2			
FSG-ROE	36.0261	0.0000	FSG ==>ROE
TDAO-ROE	7.5492	0.3740	
ROE-FSG	9.0241	0.2509	
TDAO-FSG	13.2729	0.0657	
ROE-TDAO	5.5132	0.5976	
FSG-TDAO	3.1793	0.8679	
Model 3			
FSG-NFM	0.2241	0.6359	
TDAO-NFM	1.1039	0.2934	
NFM-FSG	1.5174	0.2180	
TDAO-FSG	3.3561	0.0670	
NFM-TDAO	2.4992	0.1139	
FSG-TDAO	0.5055	0.4771	

Analizlerin sonucunda özet olarak Tablo 10'de görüldüğü gibi aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı üzerinde finansal serbestleşme faktörlerinin etkili olduğu ancak bu faktörlerin net faiz marjı üzerinde önemli derecede etkilerinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre Türkiye'de finansal serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılığına olumlu etki ettiği hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Değişkenler arasındaki Nedensellik İlişkisi

Finansal Sektörün Gelişmişliği(FSG)	→	Bankacılık Sektörü Aktif Karlılığı(ROA)
Ticari Dışa Açıklık Oranı(TDAO)	→	Bankacılık Sektörü Aktif Karlılığı(ROA)
Finansal Sektörün Gelişmişliği(FSG)	→	Özsermaye Karlılığı(ROE)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Finansal serbestleşme 1970'li yıllardan itibaren önce gelişmiş sonra da gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacı için başvurduğu bir politika tercihi olagelmıştır. Temellerini McKinnon-Shaw'un hipotezlerinin oluşturduğu ve sonrasında farklı yaklaşımlarla genişleyip gelişen bu olgunun ülke ekonomilerine olumlu mu olumsuz mu ve de ne oranda etki ettiği literatürde sıkça tartışılan konulardan biri olmuştur. Çalışmada Türkiye'de finansal serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılığına etkili

olup olmadığı test edilmiştir. Analiz kısmında öncelikle değişkenlerin durağanlığı test edilmiş, sonrasında Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü incelenmiştir. Nedensellik testi sonucunda finansal sektörün gelişmişliği ve ticari dışa açıklık oranından Banka aktif karlılığına doğru tek yönlü, finansal sektörün gelişmişliğinden öz sermaye karlılığına doğru yine tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Özetle araştırma sonucunda Jalil ve Ma, (2008); Tanna vd., (2017); Adeel-Farooq vd., (2017); Akinsola ve Odhiambo, (2017); İlder ve Burtan-Doğan'ın (2018) yaptıkları çalışmaların sonuçlarına benzer şekilde finansal serbestleşme hipotezini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Bu araştırmacılar buldukları sonucun nedeni olarak piyasaların serbestleşmesi ile sermayenin getirinin düşük olduğu ülkelere daha yüksek olduğu ülkelere doğru hareket etmesini ve serbestleşme ile sermaye stoğu büyümesi arasında güçlü bir ilişki olmasını göstermişlerdir. Sonuçta finansal ve ticari açıklık arttıkça bankacılık sektörünün kârlılıklarının arttığı görülmüştür. Serbestleşmenin bankacılık sektörü net faiz marjına etkilerinin önemsiz derecede çıkması ise finansal serbestleşme ile bankacılık ve finans sektöründe artan rekabetin doğal olarak kârlılık oranlarını düşürmesine bağlanabilir.

Farklı görüşler olsa da günümüz dünyasında Çin gibi eski komünist ve kapalı ülkeler dahi son dönemlerdeki hızlı kalkınmalarını ticari ve finansal serbestleşme ile gerçekleştirmişlerdir. Bu serbestleşmeyi daha kontrollü ve altyapısını hazırlayarak gerçekleştiren ülkeler bu süreçte daha az krizle karşılaşmış ve daha yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranları yakalayabilmişlerdir. Türkiye, gelişmekte olan ekonomiler arasında finansal serbestlik sürecini tamamlamış gibi görünse dahi hala bu yolda yapması gereken çeşitli düzenlemeler vardır. Para politikasının bağımsızlığının sağlanması, devlet bankalarının sektörde rekabette yol açtığı olumsuzlukların minimize edilmesi ve toplum kesimlerinde finansal okuryazarlığın artırılması gibi temel adımların Türkiye'nin finansal serbestliğinin artırılması ve bu yolla finansal kaynakların çeşitlenip artırılmasının sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkısının önemli olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada örneklem ve uygulama periyodu olmak üzere iki kısıt mevcuttur. İlk önemli kısıt örneklem olup bunun seçiminde ilgili periyotta çeyreklik verilere ulaşılabilen değişkenler çalışmaya dahil edilmiştir. İkinci kısıt ise seçilen uygulama periyodu olup çalışmanın periyodu 1999Q1-2019Q4 arası çeyreklik dönemlerdir. Bu periyodun seçimindeki sebep ise seçili bağımlı ve bağımsız değişkenlerin daha önceki yıllara ait verilerine ya hiç ulaşılamaması ya da bu verilerin çeyreklik olarak ölçülmemiş olmasıdır.

Bu konuda bundan sonra çalışma yapacak araştırmacıların likidite, sermaye yeterlik rasyosu ve bunlar gibi farklı bankacılık performans göstergelerini de analizlerine ekleyip daha geniş çerçeveli bir bankacılık sektör analizi yapmalarının literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bununla birlikte diğer gelişmekte olan ülkeler de örnekleme dahil edilerek serbestleşme ve bankacılık ilişkisi ile ilgili daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Etik Kurul Onayı (Varsa): *Bu araştırma için Etik Kurul onayı gerekmemektedir.*

Yazar Katkıları: *1. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %70, 2. yazarın katkı oranı: %30*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

KAYNAKLAR

- Acar-Balaylar, N. (2018). Türkiye’de finansal serbestleşme döneminin mevduat bankaları fon kaynak ve kullanımları üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4): 549-578.
- Adeel-Farooq, R.M., Abu Bakar, N.A. ve Raji, J.O. (2017). Trade openness, financial liberalization and economic growth: The case of Pakistan and India, *South Asian Journal of Business Studies*, 6(3): 229-246.
- Akinsola, F.A.ve Odhiambo, N.M.(2017). The impact of financial liberalization on economic growth in sub-Saharan Africa, *Cogent Economics & Finance*, 5: 1.
- Angbazo, L. (1997). Commercial bank net interest margins, default risk, interest-rate risk, and off-balance sheet banking. *Journal of Banking and Finance*, 21: 55-87.
- Arı, A. ve Özkeskin, N. (2016). Türkiye'deki bankacılık krizlerinin nedenleri: ekonometrik bir yaklaşım/determinants of banking crises in turkey: an econometric approach. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 622(53): 45-60.
- Aslan, S. (1999). *Altın ve altına dayalı işlemler muhasebesi*, İstanbul: İstanbul Altın Borsası Yayınları, 3, 37-39.
- Aşıkoğlu, Y. (1995). *Finance, exchange rates and financial liberalization*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 29-46.
- Barbaros, M. ve Kalaycı, S. (2019). Finansal serbestleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri, 1992q1-2002q4 ve 2003q2-2018q2 dönemlerinin analizi, paradoks: *The Journal of Economics, Sociology & Politics*, 15(2): 213-228.
- Bird, G. ve Rajan R.S. (2001). Banks, financial liberalisation and financial crises in emerging markets, *The World Economy*, 7 (24): 889-910.
- Cavallo, E.A. ve Frankel, J.A. (2008). Does openness to trade make countries more vulnerable to sudden stops, or less? Using gravity to establish causality, *Journal of International Money and Finance*, 8 (27): 1430-1452.
- Cergibozan, R. ve Arı, A. (2017). Türkiye’deki banka krizlerine yönelik ekonometrik bir yaklaşım: markov rejim değişim modeli. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* ,39 (1): 47-64.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2017). Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: bootstrap toda-yamamoto nedensellik testi yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (1): 45-56.
- Demirgüç-Kunt, A. ve Huizinga, H. (1999). Determinants of commercial bank interest margins and profitability: some international evidence, *The World Bank Policy Research Working Paper*, s.1900.
- Haslag, J. ve Koo, J.(1999). Financial repression, financial liberalization and economic growth, *Federal Reserve Bank of Dallas Working Paper*, 1-43.
- Higgott, R. ve Philips, N. (1998).The Limits of global liberalization: lessons from Asia and Latin America, *University of Warwick CSGR Working Paper*, 22 (98): 1-40.
- İlter Ş, ve Burtan-Doğan, B. (2018). Ticari ve finansal dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (15): 89-115.
- Jalil, A., ve Ma, Y. (2008). Financial development, economic growth and adaptive efficiency: a comparison between China and Pakistan. *China&World Economy Journal* 6(16): 97-111.

- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.164.
- McKinnon, R.I. (1973). Money and capital in economic development. Washington D.C.: The Brookings Institution, 2(3): 87-88.
- Mihçı, S. (1999). Finansal serbestleşme ve derinleşmenin tasarruflar, yatırımlar ve iktisadi büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara. s.30.
- Mihçı, S. (2000). Finansal serbestleşme sonrası Türkiye ekonomisi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2): 83-107.
- Oktar, S. ve Yüksel, S. (2015). Bankacılık krizlerinin erken uyarı sinyalleri: Türkiye üzerine bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14(28): 37-53.
- Oktayer, A. (2009). Türkiye'de finansal serbestleşme ve derinleşme süreci üzerine nitel bir inceleme, *Akademik İncelemeler*, 4(1): 73-100.
- Önder, İ., Türel, O., ve Ekinci, N. ve Somel, C. (1993). *Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, İktisat Politikası Seçenekleri-2*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.190.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, s.212.
- Pata, U. K. (2018). Türkiye'de enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile analizi. *Maliye Dergisi*, 174, 92-111.
- Petersen, M.A., ve Schoeman I. (2008). Modeling of Banking Profit via Return-on-Assets and Return-on-Equity. *World Congress on Engineering*, 2: 1-4.
- Phillips, P., ve Perron P. (1988). Testing for a unit root in time series regression, *Biometrika*, 75: 335-46.
- Sak, G. (1995). Public Policies towards Financial Liberalization: A General Framework and an Evaluation of the Turkish Experience in the 1980's, Ankara: *Capital Markets Board Publication*, 22: 75.
- Saksanova, S. (2014). The Role of Net Interest Margin in Improving Banks' Asset Structure and Assesing the Stability and Efficiency of Their Operations, *10. International Strategic Management Conference, Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 132-141.
- Saraçoğlu, R. (1997). Türkiye'de finansal liberalizasyon, *İktisat İşletme ve Finans*, 12(137):32-51.
- Savrul, B.K., Özel, H.A., ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türkiye'de dış ticaretin gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1):55-78.
- Sayılgan, Ş. (2003). Bankacılık sisteminin güncel sorunları ve çözüm önerileri, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 18(210): 63-76.
- Shaw, E. (1973). Financial deepening in economic development 1989 on the sequencing of structural reforms, *OECD Working Paper*, No.w3138.
- Stiglitz, J. E. (2000). Capital market liberalization, economic growth and instability, *World Development*, 28(6): 1075-1086.
- Tanna, S., Luo, Y., ve De Vita, G. (2017). What is the net effect of financial liberalization on bank productivity? A decomposition analysis of bank total factor productivity growth, *Journal of Financial Stability*, 30, 67-78.
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği). (2001). Son dönemde bankacılık alanında gerçekleştirilen yasal ve düzenleyici değişiklikler: 1999-2001, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu.

- Tellalbaş-Mengüç, İ. (2017). Türkiye’de bankacılık sektörünün yapısal değişimi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(3): 1-14
- Toda, H.Y., ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics* 66: 225-250.
- Togan, S., ve Berument, H. (2011). Cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri ve krediler, *Bankacılar Dergisi*, 78:3-21.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-TCMB. (2002). Küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını*, Ankara.
- Van Horne, J., ve Wachowicz J. M.(1995). *Fundamentals of Financial Management*, Prentice Hall Imprint International Editions, New Jersey, s.142.
- Weller, C.E. (2001). Financial crises after financial liberalisation: exceptional circumstances or structural weakness?, *The Journal of Development Studies*, 38 (1): 98-127.
- Williamson, J., ve Mahar, M. (2002). *Finansal liberalizasyon üzerine bir inceleme* (Çev. G. Delice), Liberte Yayınları, Ankara. No 108/17.
- Yapraklı, S. (2011). Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: türkiye üzerine bir uygulama. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 0 (5): 67-89 .
- Yülek, M.A. (1998). *Financial liberalization and the real economy: the Turkish experience*, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.16.